
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÚL A NAITVITÁSON

Fenyvesi Ottó: *Kollapszus*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Nem, keseregni nem szabad, nem is lehet. Mi már az emberi nem fejlődésének oly magas fokára jutottunk, hogy minden érzelmünk, fájdalomunk, nosztalgiánk gyalázatos gyengeségnek bizonyul. Csak tátogunk, mint a partra vetett halak, csak csaholunk, mint tévelygő, kóbor kutyák, amint fülledt nyári éjszakákon a tovatűnő autók után erednek. Mert minket az inercia igazgat, mi még mindig hinni szeretnénk kora ifjúságunk igéiben, melyeket ezerszer megcáfolt az élet. Mi titkon még mindig a megváltást áhítjuk, s csak ritka pillanatokban eszmélünk rá, hogy az utópistáknak, a legragyogóbb szellemeknek is mennyire nincs igazuk, hisz eszméik megvalósításának gyakorlata ismételten az égből alátaszított angyal fölényét domborítja ki. A lét törvényei erősebbek az évezredes vágyaknál, de erősebbek a tudományos igazságoknál is, s csak aki nem látja be ezt, az tud gondtalanul tekintélyért, jó fotelért, káprázató hatalomért nap nap után megküzdni.

A modern költő, ki mélyen átéli önnön pillanatnyiságát, ezek között az adottságok között is az alkotómunka értelmét kutatja. A reneszánsz derű, igaz, már nyomokban sem él tudatában, a felvilágosultak észkultuszát idegennek érzi, a ráció hatalmában nem hisz, az avantgárd elfogultság gesztusaitól egyre távolabb kerül, s mindemellett pontosan tudja, hogy korunkban, midőn az emberi elme hatalmas anyagi erőket szabadít fel, s ugyancsak hatalmas ellentmondásokat is teremt, önáltatás nélkül még képzeletben sem hathat vissza az élet folyamataira. Teljes lefegyverzettségében, kívülrekedtségében azonban mégis kitart a szavaknál, s vagy a szigorú fegyelmű formateremtésben, vagy a jelenségek szélesen áradó felsorolásában, megnevezésében leli meg a versírás értelmét.

Fenyvesi Ottó az utóbb említett költői intenciókat követi. Már a tíz évvel ezelőtt megjelent *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* a hosszú szabadvers iránti vonzódásáról tanúskodott, akár most a *Kollapszus* is, a két kötet anyaga azonban messzemenően elüt egymástól. Az *Ezüstpatkányok*... korszakában, ha érzékelt is élet és irodalom ellentmondásos-

ságát, a közöttük húzódo szakadékot nem találta tragikusnak. „Nem szeretem az irodalomma foszlott / energiákat megalkuvó menekuléseket” — hirdette magabiztosan, mintegy annak a jeleként, hogy a maga energiái számára valós cselekvési lehetőséget lát. Paradox módon ez a nyíltság, ez a tenniakarás mégis irodalomma oldódott a könyv több versében. „Lágy szélrohamok”, „libbenő mezőség”, a „nyár kései csendülései”, „kábulat messzeség”, „tovaringó tengerek”, „tavaszi erdők zsongása”, „halk libbenés” — sorakoznak a kötetben a képek, nemcsak azt árulva el, hogy az induló költő egyelőre korábbi lírikusok iskolájába jár, hanem azt is, hogy az energiák irodalomma foszlásától való idegenkedése ellenére még a poézison belül van, hogy hiányérzeteitől, félelmeitől valójában jól megéptett, szép versek révén kíván szabadulni.

Mennyire más a *Kollapszus* világa. Nyoma sincs itt már a szépség közvetlen keresésének. Minden csupa cserép, rom, hétköznapi tárgyak, esz-közök, jelenségek halmaza, melyek nem valamely gondolat vagy eszme vezérfonala mentén állnak össze műegésszé, hanem a kollázstechnika törvényszerűségei szerint. Ez a technika egyfelől egymástól igen távol álló dolgokat kapcsol össze, a szimultanista és a szürrealista verselés emlékéit idézve, másfelől pedig a „minden egész eltörött” rég ismert alapképletét mutatja föl, hiszen a meghökkentő montázsolásra és asszociációs műle-siklásokra nem egy megváltónak vélt hit jegyében vállalkozik a költő, hanem mert az egérfogó ellenében egyebet felmutatni nem képes immár.

A versmondatok, közlésegségek látszólag esetlegesen, szervertlenül kötődnek egymáshoz, ha azonban közelebből is pillantást vetünk rájuk, csakhamar érzékelhetővé válnak mindazok az eszmei góccok, melyeknek vonzaskörében a szövegek szóanyaga kavargog. „Napról napra mélyebbre szállnak Közép-Kelet-Európa liftjei” — olvashatjuk például a lengyel témájú, még a nyolcvanas évek elején keletkezett *Ostromállapot kereszt-fonállal*-ban, s ezek a liftek aztán bevilágítják az egész versteret. S ha a költő azt nyilatkoztatja ki, mint a *Halló, Pannóniában*, hogy minden kész egy újabb eljövendő bájos virradatra”, akkor tulajdonképpen ellentétes előjelű erővonalakat futtat egymásba, hiszen a megállapítás a virradat áhítását és lehetetlenségét egyaránt közvetíti a maga ironikus módján.

Az irónia egyébként is jelentős szerepet játszik Fenyvesi Ottó újabb verseiben. Nemegeyszer a konvencionális eszmélkedés rendszerében számottevő értékeket állít merőben bagatell jelenségek mellé, s e sajátos aránybontás következtében, egyfajta keserű derűt élesztgetve, tiszta formájában mutatkozik meg az abszurditás. Ennél is fontosabb talán, hogy esetenként közismert nyelvi kliséket, jelmondatokat szerel szét, alakít át, vagy épp eredeti alakjukban applikálja őket olyan kontextusba, ahol feltűnésük váratlanul erősen kibővíti képzettársításunk körét. „Hazátlan zöldben legelő nyájak egyesüljete” — írja egy helyt, másutt pedig „nagy reménységünkről”, a *Betli* 2. című versről elmondja, hogy „munkás-paraszt származék”, kinek „eszmei-politikai magatartása kielégítő”. Micso-

da megmozgatottság. A klisékhez tapadt, rájuk rétegeződött értelmi vonatkozások, emlékek, a lírai én és a megszemélyesített vers közötti interferencia teljes értékű.

Fenyvesi Ottó verse tehát, saját szavaival, csakugyan „kihullatta tejfogait”. Hogy a továbbiakban mi lesz a sorsa, az nem csupán a költőtől függ, hanem az eljövendő évektől is, melyekben élünk adatott.

UTASI Csaba

A BOMLÁS ÉS VIRÁGZÁS NAGY KORSZAKA

Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. Gondolat, Budapest, 1988

Hanák Péter könyve kultúrtörténeti tanulmányokat foglal magában, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia első világháború előtti negyedszázadának művelődéstörténeti eseményeivel és folyamataival foglalkoznak. Szemléletmódjának sajátosságait a következőképpen összegezi a szerző: „A belső koherenciát — írja a kötetben egybefűzött s tematikailag igen szerteágazó tanulmányokra vonatkozóan — elsősorban a kultúrtörténet szélesebb és általánosabb *művelődési* értelmezése adja meg, közelebről: a civilizációs folyamatnak az egész életmódot és gondolkodásmódot, a hagyományos szokáskultúrát átalakító s a magas kultúrával kölcsönhatásban fejlődő folyamatként való értelmezése.” A kötetben szereplő tanulmányok egymást kölcsönösen továbbértelmező és kiegészítő, mély belső összefüggését javarészt valóban nem a tematikai rokonság adja meg, sőt első pillantásra úgy tűnik, némelyük között vajmi kevés összekapcsolni való akad. A látszat azonban csal, a kötet legfontosabb vonása ugyanis épp szemléletmódjából következik, abból, ahogyan Hanák Péter a művelődéstörténet diszciplínáját értelmezi és könyvében alkalmazza. Szemléletbeli újszerűségének érzékeltetésére érdemes a szerző saját szavaival megfogalmazott meghatározását idézni: „Saját értelmezésem első és legfontosabb pontja annak tisztázása, hogy a diszciplína határait és tartalmát tekintve nem tesztek különbséget »magas« kultúra és városi »tömegkultúra«, illetve a nálunk hagyományosan paraszti jellegűnek tekintett »népi« kultúra között. A művelődéstörténet számára, úgy vélem, nem a kulturális alkotás művészi esztétikai értéke, hanem egy közösség élet- és gondolkodásmódját jellemző reprezentatív érték és valóságrelevancia a mérték. Másodsor, a diszciplína tárgyköréből nem zárnam ki a politikát sem, legalábbis a politikai gondolkodás, a politikai eszmék történetét. Nincs ak abból a racionális-empirikus megfontolásból, hogy a politikai fejlemények, döntések, a hatalom kultúrpolitikája mindig is erősen befolyásolta a kultúra fejlődését, szabad megnyilvánulását (fordítva sajnos jóval kevésbé érvényesül a »kölcsönhatás«), hanem azért is, mert a társadalom szerveződésének, fenntartásának különböző rész-